

Konyada Yetişen Bazı *Thymus* L. Türleri

Eray TULUKCU¹ Raziye KOÇAK¹

¹Selçuk Üniversitesi, Çumra Meslek Yüksekokulu, tıbbi Aromatik Bitkiler Programı

*Sorumlu Yazar

E-mail: davut.karaaslan@dicle.edu.tr

Özet

Ülkemiz tıbbi bitkiler yönünden zengin bir floraya sahiptir. *Labiatae* bu florayı oluşturan familyalardan birisidir. *Labiatae* familyası dünyada 220 cins ve 3200 tür, yurdumuzda 45 cins ve 546 tür ile temsil edilmektedir. Bu familya Akdeniz bölgesinde geniş yayılış göstermektedir. Bu familyanın önemli bir cinsi olan *Thymus*'un Konya'da 1380 takson, 90 familya 463 cins ve 23 türü bulunmaktadır. Ayrıca Endemik olarak 409 takson, 41 familya, 148 cins ve 392 tür olduğu bildirilmiştir. *Thymus* L. bitkisi genellikle taşlık yerlerde, taşların çatlakları arasında yetişmekte ve kekik veya taş kekikiği olarak tanınmaktadır. Uçucu yağ içerikleri yönünden incelendiğinde *Thymus* taksonları arasında önemli düzeyde farklılıklar bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konya, *Thymus*

Some *Thymus* L. Species Growing in Konya

Abstract:

Our country has got very rich range of medical plants. Among them, the *Labiatae* family has been represented with 220 genera, 3200 species and in Turkey 45 genera, 546 species. The genus *Thymus* (*Lamiaceae*) is distributed in an area stretching from Mediterranean region. The important genus of this family which is *Thymus* has got 1380 taxa, 90 family, 463 genera and 1304 species in Konya. In addition 409 endemic taxa, 41 families, 148 genera and 392 species have been reported. Among these species *Thymus* L. has grown on stony hills, rocky slopes and which is locally known kekik or Taş kekikiği. The selection of the same species of plant samples at different locations will be considered essential oil yield and composition.

Key Words: Konya, *Thymus*

GİRİŞ

Konya ilinin, kuzeyinde Haymana platosu, kuzeydoğusunda Cihanbeyli Platosu ve Tuz Gölü, batısında Beyşehir Gölü ve Akşehir Gölü, güneyinde Sultan Dağları ve Toros Dağları, doğusunda Obruk Platosu bulunmakta ve %12'sini orman alanı kaplamaktadır. Değişik yağış rejimi ve miktarı, sıcaklık, bitki örtüsü, ana kaya özelliklerine sahip olan Konya'da çeşitli toprak tipleri ortaya çıkmıştır. Konya 40.814 km² (göller hariç 38.873 km²) yüzölçümü ile Türkiye'nin en büyük ilidir. Yapılan birçok flora çalışması ile şu an Türkiye'de en fazla endemik bitkiye sahip yerlerden biridir (Tulukcu 2013).

Bugün dünyada tarımı yapılmış 275.000 den fazla bitki bulunduğu, ancak bunlardan yaklaşık olarak 70000 den yararlanıldığı ve söz konusu bitkilerin çoğunluğunun da tıbbi ve aromatik bitkiler grubundan oluştuğu belirtilmektedir. Bu gruba giren bitkilerin geniş tüketim alanları bulunmaktadır (Ceylan 1995).

Kekik önemli ihraç ürünlerimizden biridir. Türkiye dünya kekik ticaretinin yaklaşık %70'ini elinde tutmaktadır. Türkiye'de "kekik" olarak tanımlanan *Lamiaceae* familyasına ait pek çok aromatik bitki türü bulunmasına rağmen, özellikle uçucu yağı karvakrol ve timol içeren türler "kekik" olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de halk arasında beş farklı cinsine ait türler kekik olarak bilinmekte ve isimlendirilmektedir. Bunlar *Origanum*, *Thymus*, *Satureja*, *Coridothymus* ve *Thymbra* cinsine ait türlerdir. Türkiye'den ihraç edilen kekikin tahminen %80 gibi çok büyük bir bölümü *Origanum* cinsine giren *O.onites* (İzmir kekikiği), *O.vulgare ssp. Hirtum* (İstanbul kekikiği, kara kekik), *O. minutiflorum* (sütçüler kekikiği) *O. majorana* (Beyaz kekik,

Alanya kekikiği) ve *O.syriacum* var. *Bevanii* (Suriye kekikiği, İsrail kekikiği) türlerinden elde edilmektedir. Bu *Origanum* türleri içerisinde de en büyük paya (tahminen %80) İzmir kekikiği (*O. onites* Syn. *O. smyrnaeum*) sahiptir (Başer 2001, Sarı ve Oğuz 2002; Temel 2000; Turgut ve ark. 2008).

Kekik daima yeşil kalan yarı çalimsı, çok dallanan ve dalları yukarı doğru kalkık üst kısımları gri, kadife tüylü ve ana sapı dallanmayan köşeli bir bitkidir. Ayrıca yapraklar çok kısa saplı veya sapsız, genç yapraklar ve yaprak tomurcuğu sık tüylü, meyvesi açık kahverengiden koyu kahverengiye kadar değişen, kurağa ve soğuğa dayanıklı türlerinin de olduğu ihracatı yapılan bir tıbbi bitkidir. Öncelikle yemeklerde baharat olarak kullanılan kekik gıdaların uzun süre saklanması ve çay gibi içecek olarak da kullanılmaktadır. Bu özelliğinin yanı sıra, kramp çözücü, dezenfekte edici, balgam söktürücü, öksürüklerde ve üst solunum yolları iltihabında da kullanılmaktadır. Ayrıca Şampuan ve sabunlarda temizlik maddesi, bahçe ve parklarda süs bitkisi, kovanlarda arı hastalıkları ve zararlılarına karşı kullanılmasından dolayı halk arasında önemi giderek artan bir bitkidir (Sarı ve Oğuz 2002). Son yıllarda uçucu yağı ve suyu çıkartılarak böcek öldürücü, yabanc ot kontrolü ve nematodlara karşıda organik tarım içinde kullanımı artmaktadır.

Türkiye'nin endemik bitkilerinden iç Anadolu bitkisi olan ve yabani kekik olarak bilinen, baharat olarak kullanılan *Thymus argaeus* Boiss. & Bal. Üzerine uçucu yağ ve ekstraktıyla yapılan çalışmalarda uçucu yağın ana bileşenleri linalool, α -terpinol, linalyl asetat ve timol gibi maddelerden oluşmaktadır. Kekikin uçucu yağları ve ekstraktlarının ağar difüzyon yöntemi ile yapılan çalışmalarda, bakterin

yanısıra mayalara karşı da antimikrobiyal aktiviteleri tespit edilmiştir. *Thymus argaeus* ekstraktlarının, doğal bir antioksidan olarak, uçucu yağın ise gıda muhafaza doğal antimikrobiyal kullanılabileceği çeşitli çalışmalarda ortaya konmuştur (Sagdıç ve diğerleri. 2009).

Türk standartları enstitüsüne (TS 3786) göre kekik de, böcek ya da böcek parçacıkları bulunmamalı, ayrıca yabancı madde miktarı ağırlıkça %2'yi, sap parçaları ve kekik tohumu %10'nu geçmemelidir. Uçucu yağ oranı ise %1'den az ve rutubet miktarı %12 ve kül miktarı %14'den fazla olmamalıdır. American Spice Trade Association (ASTA)'ya göre ise kekik içerisinde memelilerin dışkıları 1mg/lb, diğer hayvan dışkıları 10 mg/lb'yi, küf, böcek parçaları ve yabancı maddeler ağırlık olarak %1'i geçmemelidir. Uçucu yağ oranı ise %3'ün altına düşmemelidir (Sarı ve Oğuz 2002).

Konya'da Bulunan Kekik Türleri

Ülkemiz tıbbi bitkiler yönünden zengin bir flora sahiptir. *Labiatae* bu florayı oluşturan familyalardan birisidir. *Labiatae* familyası dünyada 220 cins ve 3200 tür, yurdumuzda 45 cins ve 546 tür ile temsil edilmektedir. Bu familya Akdeniz bölgesinde geniş yayılış göstermektedir. Bu familyanın önemli bir cinsi olan *Thymus'un* Konya'da 1380 takson, 90 familya 463 cins ve 23 türü bulunmaktadır. Ayrıca Endemik olarak 409 takson, 41 familya, 148 cins ve 392 tür olduğu bildirilmiştir. *Thymus* L. bitkisi genellikle taşlık yerlerde, taşların çatlakları arasında yetişmekte ve kekik veya taş kekiği olarak tanınmaktadır. Uçucu yağ içerikleri yönünden incelendiğinde *Thymus* taksonları arasında önemli düzeyde farklılıklar bulunmaktadır.

Türkiye Bilimler Akademisi Türkiye Bitkileri Bilgi Servisi veri tabanına göre Konya bölgesinde ki *Thymus* taksonları (Davis 1982; Davis 1988):

Thymus leucostomus HAUSSKN. ET VELEN. var. *leucostomus* HAUSSKN. ET VELEN.

Thymus leucostomus HAUSSKN. ET VELEN. var. *argillaceus* JALAS

Thymus leucostomus HAUSSKN. ET VELEN. var. *gypsaceus* JALAS

Thymus longicaulis C. PRESL subsp. *longicaulis* C. PRESL var. *longicaulis* C. PERSL

Thymus longicaulis C. PRESL subsp. *longicaulis* C. PRESL var. *subisophyllus* (BORBAS) JALAS

Thymus longicaulis C. PRESL subsp. *chaubardii* (BOISS. ET HELDR. EX REICHB. FIL.) JALAS var. *chaubardii* (BOISS. ET HELDR. EX REICHB. FILL.) JALAS. .

Thymus longicaulis C. PRESL subsp. *chaubardii* (BOISS. ET HELDR. EX REICHB. FIL.) JALAS var. *alternus* JALAS

Thymus longicaulis C. PRESL subsp. *chaubardii* (BOISS. ET HELDR. EX REICHB. FIL.) JALAS var. *antalyanus* (KLOKOV) JALAS

Thymus sipyleus BOISS. subsp. *sipyleus* BOISS. var. *sipyleus* L.

Thymus sipyleus BOISS subsp. *sipyleus* BOISS. var. *davisanus* RONNIGER

Thymus zygioides GRISEB. var. *zygioides* GRISEB.

Thymus zygioides GRISEB. var. *lycaonicus* (CELAK.) RONNIGER

Konya'da Endemik Olarak Tespit Edilen *Thymus* Taksonları İse Şunlardır:

Thymus cilicicus Boiss.

Thymus zygioides Griseb. Var *lycaonicus*

Thymus zygioides Griseb. Var.

Thymus sipyleus subsp. *Sipyleus* var. *sipyleus* *Thymus sibthorpii* Bentham

Kekik özellikle Konya'nın dağlık ve ormanlık alanları olmak üzere kendiliğinde yetiştiği gibi küçük yerleşim yerlerinde bahçelere ekimi yapılan ve biçilerek kullanılan bir bitkidir. Özellikle tabii floradan toplanarak tüketilen kekik gibi birçok tıbbi bitki türü doğadan yok olmaktadır. Toplayıcıların birbirleriyle rekabeti, aşırı ve zamansız toplanmalar, otlatmalar özellikle endemik olan bazı türlerin tamamen kaybolmalarına yol açmaktadır. Bunların engellenebilmesi için doğada kendiliğinden yetişen türlerin kültüre alınarak tarıma kazandırılmaları gerekmektedir (Tulukcu 2005; Arslan 2004).

Kekik genellikle farklı doğal ortamlarda yetişebilmektedir. Ancak kültüre alınmasında bitkinin yetişme ortamında gün uzunluğu, ışık yoğunluğu, vejetasyon süresi, aylık ortalama sıcaklık, erken ve geç don tarihleri, yağış miktarı ve rejimi gibi iklimik unsurların yanında, toprak özellikleri ve sulama suyu temini gibi faktörlerde önem arz etmektedir.

Kekik tarımında Özenli toprak işlemenin bitki gelişmesine olumlu etkisi vardır kullanılan toprak işleme aletleri diğer bitkilerde kullanılan alet ve gereçlerden farklı değildir. Kekik tarımı yapılacak arazideki ön bitki hasat edildikten sonra anız bozulmalı ve tarla sonbaharda 15 ile 20 santimetre derinlikte sürülüp ilkbaharda ise fide dikiminden önce 10-15 cm derinlikte yüzlek sürerek, diskaro ve rotavatör gibi toprak işleme aletleri ile toprak hazırlanmalıdır.

SONUÇ

Dünyada ve ülkemizde ekim alanları giderek daralmaktadır. Ekim alanlarını artırarak üretimi çoğaltmak mümkün gözükmemektedir. Bunun sonucunda üretimi artırmanın tek yolu, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi tüm girdilerin en iyi şekilde kombine edilerek çiftçiye sunulmasıdır. İnsanoğlu yerleşik düzene geçerek ekip biçmeye başlamasıyla, yeni bitki tür ve çeşitlerinin arayışına da başlamış ve bu arayışlar halen devam etmektedir. Bu amaçla «başak çekme» ile başlayan bitki ıslah çalışmaları melezleme çalışmaları ile devam etmiş, mutasyon çalışmaları ile başarılı sonuçlar almış bugün gen transferleri yapan yeni tohum teknolojilerini tartışır hale gelmiştir. Ancak halen doğada keşfedilmeyi bekleyen kültüre alınmamış bir çok bitki türü bulunmaktadır. Bu bitkilerin tarımsal özellikleri ve yetişme koşulları belirlenerek üretilmelerinin önü açılmalı insanlığın hizmetine sunulmalıdır.

KAYNAKLAR

- Arslan, N., 2004. Doğal Bitkilerin Kültüre Alınması. Türk Tarım. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. Ankara
- Başer, K., H., 2001 Her Derde Deva Bir Bitki Kekik. Bilim ve Teknik. Ankara.
- Davis, P.H. 1982. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Edinburgh University pres. 7 v.
- Davis, P.H., Mill R.R., Kit Tan 1988. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Supplement. Edinburgh University pres 10 v.
- Demirelma H. 2006. Derebucak (Konya), Ibradi-Cevizli (Antalya) Arasında Kalan Bölgenin Florası. S.Ü. Fen Bilimleri Enst. Doktora Tezi. Konya.
- Sagdıç, O., Ozkan G., Aksoy A., Yetim H. 2009. Bioactivities of essential oil and extract of *Thymus argaeus*, Turkish endemic wild thyme *J Sci Food Agric* 2009; 89: 791–795
- Sağlam, C., Serin, M., Bağcı, Y., Şanda, M.A. Ot Sistematik Botanik Dergisi. 7,2,55-87,2000.
- Sarı, A, O., Oğuz, B. 2000. Kekik. T.C. Tarım Bakanlığı. Ege Tarımsal Arş. Enst. Yayınları. Yayın No:108. İzmir
- Temel, M., 2000. Batı Anadolu Bölgesinde Yayılış Gösteren *Origanum* L. Türleri Üzerinde Biyosistemik Çalışmalar, ESOGÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 219 sayfa.
- Tulukcu E. 2005. Tıbbi Bitkilerin Kültüre alınmalarının önemi. 3. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu. Burdur
- Tulukcu E. 2013 “The Effects of Varying Nitrogen Doses on Yield and Some Yield Components of Black Cumin (*Nigella Sativa* L.)”. 1st Mediterranean Symposium on Medicinal and Aromatic Plants Gazimagusa (Famagusta) The Northern Cyprus 17-20
- Turgut, K., Karaca, M., Onus, A, N., Çınar, A, Y., Elmasulu, S, Y., AY, S, T., 2008. Antalya Doğal Florasında Bulunan *Origanum*, *Thymus* ve *Sideritis* Türlerinin Filogenetik ve Fitokimyasal İlişkileri. Tübitak Projesi No: 105 O 507 (Erişim Ocak 2011)
- Tübitak 2011 Türkiye Taksonomik Tür veri tabanı. <http://bioces.tubitak.gov.tr/> (Erişim Şubat 2011)